

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Asserting princely power in Hesse-Kassel and the Dutch Republic: the courts of Landgrave Wilhelm IX and Stadholder Willem V in comparison (c. 1770-1806)

Somsen, Q.O.,

Citation

Somsen, Q. O. ., (2025, June 11). *Asserting princely power in Hesse-Kassel and the Dutch Republic: the courts of Landgrave Wilhelm IX and Stadholder Willem V in comparison (c. 1770-1806)*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4249955>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4249955>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting

Dit proefschrift vergelijkt het hof van stadhouder Willem V (r. 1766-1795) in de Nederlandse Republiek met dat van landgraaf Wilhelm IX (r.1785-1806/1821) van Hessen-Kassel. Het onderzoekt de rol en positie van hun hofhouding binnen de machtsstructuren van respectievelijk de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en het Landgraafschap Hessen-Kassel. In omvang, organisatie en internationale status waren deze hoven heel vergelijkbaar, maar de stadhouder en de landgraaf opereerden in een totaal andere politieke context. Juist dit verschil in bestuurlijke structuur maakt deze vergelijking interessant, want wat betekende dat voor de hofhouding? Was de rol van het hof erg vergelijkbaar of juist verschillend, en hoe valt dat te verklaren?

Adel en hofcultuur zijn bepalend geweest voor de historische reputatie van de vorstendommen in het Heilig Roomse Rijk, zoals Hessen-Kassel, terwijl de rol van de steden en standenvergaderingen wordt benadrukt in de historiografie van de Republiek. Door de sterke dynastieke machtspositie van de Duitse vorsten, hun vaak indrukwekkende paleisarchitectuur en de personele omvang van hun huishouden wordt het belang van deze hoven doorgaans groter ingeschat dan van het, in personele en architectonische zin, bescheiden hof van de stadhouder, wiens macht begrensd werd door de Provinciale Staten. De vorstelijke representatie van het stadhouderlijk hof is bovendien moeilijk te rijmen met het beeld van de burgerlijke handelsrepubliek. Door deze twee hoven systematisch te vergelijken werpt dit proefschrift nieuw licht op de rol van het hof binnen deze verschillende politieke systemen en daarmee, meer in het algemeen, ook op de historiografische reputaties van Hessen-Kassel en de Republiek.

Het stadhouderlijk hof had in een aantal opzichten een atypische positie. De Verenigde Provinciën waren een republiek met een gedecentraliseerd staatsbestel en sterke representatieve instellingen. De stadhouder was een ambtsdrager die ondergeschikt was aan de Provinciale Staten en had geen formeel vorstelijk gezag. Het uitroepen van het algemeen erfstadhouderschap in 1747 veranderde daaraan niets. De stadhouder werd weliswaar beschouwd als het eminente hoofd van de Republiek en kon grote politieke invloed uitoefenen, maar hij bleef afhankelijk van de Provinciale Staten en de Staten-Generaal waar de besluitvormingsautoriteit lag. De positie van zijn hof was daardoor ambigu. Het stadhouderlijk kwartier in het regeringscentrum aan het Binnenhof werd ter beschikking gesteld aan het hof, maar de hofhouding was institutioneel gescheiden van de regeringsinstellingen. Het hof was een afzonderlijke organisatie, betaald en onderhouden door de stadhouderlijke familie zelf.

Hessen-Kassel, daarentegen, was een typisch Duits vorstendom; een middelgrote speler in het Heilig Roomse Rijk. De hoogste besluitvormende autoriteit lag bij de

landgraaf en zijn hofhouding vormde de kern van het bredere staatsbestel waarmee zij institutioneel verweven was. De landgraaf was in toenemende mate onafhankelijk van zijn standenvergadering, waarin de Hessische adel en steden vertegenwoordigd waren. De standen hadden schulden bij de landgraaf en verloren daardoor een belangrijk deel van hun invloed aan de sterk gecentraliseerde regering.

De verschillende machtsposities van de landgraaf en stadhouder hadden een onverwacht effect op de rol van hun hofhouding. Uit de vergelijking blijkt dat juist het stadhouderlijk hof uitzonderlijk druk werd bezocht, terwijl het hofleven in Hessen-Kassel een veel rustiger karakter had. De landgraaf bestuurdde Hessen-Kassel voornamelijk vanuit zijn persoonlijk cabinet of de geheime raad, terwijl de stadhouder dagelijks vele audiëntiebezoekers ontving en een groot deel van zijn tijd besteedde aan persoonlijk overleg. Het sociale leven aan beide hoven verschilde daarom aanzienlijk in omvang en intensiteit en dat had zijn weerslag op de werklust van de hofhouding. Naast het bedienen en verzorgen van de vorstelijke familie, was het hof namelijk ook verantwoordelijk voor de gastvrijheid. Medewerkers in het departement van de kamer regelden de ontvangst van bezoekers en de toegang tot de prins, terwijl gasten tijdens diners en soupers werden verzorgd door het departement van de tafel.

Waar de landgraaf effectief wist te bezuinigen op zijn hofstaat, slaagde de stadhouder er ondanks groeiende financiële problemen maar niet in om de uitgaven te verminderen. Landgraaf Wilhelm IX verkleinde zijn hofstaat, reduceerde de gastvrijheid en schafte de dagelijkse tafel af. Diners werden alleen nog op een beperkt aantal vaste dagen georganiseerd en de toegang tot de tafel werd beperkt. Hoewel de hofstaat geleidelijk aan weer groeide en de neergang door historici is overdreven, was het hofleven in Hessen-Kassel niet langer een fulltime aangelegenheid. Voor de stadhouder was bezuinigen veel moeilijker. De hofstaat was bij zijn aantreden al een stuk kleiner dan die van de landgraaf en kon zich maar net meten met de middelgrote hoven van Europa. Personele bezuinigingen zouden echter niet alleen het representatieve aanzien van het stadhouderlijk hof aantasten, maar ook zijn gastvrijheid en mobiliteit inperken. De kosten van de gastvrijheid waren bovendien opvallend hoog. De uitgaven van de keuken, kelder en bottelarie waren hoger dan de personeelskosten van de gehele hofhouding; in Hessen-Kassel was die balans omgekeerd, ook voordat de dagelijkse tafel werd afgeschaft. De stadhouder schrok ervoor terug om zijn gastvrijheid in te perken. Om geld te besparen stelden de officieren van de hofhouding voor om meer orde aan te brengen in de hectische dagelijkse routines van het hof, maar ook dat lukte niet. Dit proefschrift laat zien dat dit contrast met name werd veroorzaakt door de verschillende sociaal-politieke druk waarmee deze hoven werden geconfronteerd. Op de gastvrijheid en toegankelijkheid van de stadhouder werd een veel groter beroep gedaan dan op die van de landgraaf van Hessen-Kassel.

Om dit verschil te verklaren worden beide hoven in hun bredere politieke context geplaatst. In het vertegenwoordigende bestel van de Nederlandse Republiek was de politiek betrokken elite veel groter dan in het gecentraliseerde Hessen-Kassel en was besluitvorming complexer. Terwijl de landgraaf het beleid konden bepalen, was de stadhouder continu in onderhandeling met lokale en provinciale vertegenwoordigers. Voor een meerderheid in de Provinciale Staten en de Staten-Generaal was hij namelijk afhankelijk van de stemhebbende steden, ridderschappen en plattelandskwartieren. De politieke cultuur in de Nederlandse Republiek werd gekenmerkt door deliberatie en juist dat vergrootte de rol van het stadhouderlijk hof. Om de toestroom van bezoekers te reguleren werden aan het hof audiëntieboeken bijgehouden die aantonen dat Willem V dagelijks vele bezoekers ontving in zijn audiëntiezaal. De overgrote meerderheid van die bezoekers waren Nederlandse regenten – dat wil zeggen bestuurders met medezeggenschap. De stadhouder en de regentenelite waren wederzijds afhankelijk: Willem V had politieke steun nodig voor zijn beleid, terwijl de regenten voor carrièresucces en benoemingen afhankelijk waren van de stadhouderlijke recommandatie- en benoemingsrechten. De concurrentie om de gunst van de stadhouder werd bovendien versterkt doordat politieke ambten in de Nederlandse Republiek rouleerden. De dagelijkse audiëntie-uren aan het hof dienden deze uitruil van belangen: stadhouderlijke gunsten en benoemingen in ruil voor loyaliteit en politieke steun. De gastvrijheid van de stadhouder was een belangrijk middel om deze relaties te onderhouden: regenten die het hof bezochten werden door Willem V getrakteerd op diners, soupers, bals en recepties. Deze zichzelf versterkende dynamiek van ‘persuasie’ en ‘patronage’ zorgde voor een uitzonderlijk drukbezocht, turbulent en ook kostbaar hofleven rond de stadhouderlijke familie. In de praktijk kreeg het hof hierdoor een veel centralere rol dan de formele politieke structuur doet vermoeden. Het tegenovergestelde gold voor Hessen-Kassel. De landgraaf onderhandelde nauwelijks met vertegenwoordigde lichamen en had minder vaak posities te vergeven. Het hofleven in Kassel was dus politiek minder cruciaal en daarom ook minder levendig. De meeste sociale activiteiten rond de landgraaf bleven beperkt tot een kleine groep hoge staatsdienaren en intimi aan de top.

Naast deze sociale uitwisseling met de politieke elite diende het hof ook als springplank voor adellijke carrières. De hoogste rangen aan het hof werden traditioneel bekleed door adellijke mannen en vrouwen die het vertrouwen genoten van de prins. Het was gebruikelijk dat de mannelijke hoffunctionarissen hun taken in de hofhouding combineerden met een militaire of civiele loopbaan. Deze groep was aan beide hoven vrijwel even groot en de carrières van de hovelingen waren ongeveer gelijk verdeeld over het militaire en civiele domein. Desalniettemin toont de vergelijking hier een discrepantie die in lijn is met het hierboven geschetste contrast: in de militaire

hiërarchie waren de Hessische hofdienaren succesvoller dan hun Nederlandse collega's, maar daar staat tegenover dat de hofdienaren van de stadhouder een veel grotere rol hadden in het politieke proces. De hofadel was in de Hessische bureaucratie en de geheime raad niet uitzonderlijk goed vertegenwoordigd, terwijl diezelfde groep onder de stadhouder vaak op politieke sleutelposities belandde.

De verklaring hiervoor ligt wederom in de machtsstructuur van beide gebieden. In Hessen-Kassel waren zowel het hof, het leger als de bureaucratie ondergeschikt aan de landgraaf, terwijl de stadhouder afhankelijk was van de stemverhouding in de Provinciale Staten en de Staten-Generaal. Om zijn invloed op deze statenvergaderingen (waarin hij, met uitzondering van Zeeland, zelf geen stem had) te vergroten deed de stadhouder er alles aan om de regentencarrières van zijn hofadel (en hun loyale verwanten) te bevorderen om op die manier vertrouwelingen op sleutelposities te krijgen. Daarbij moet worden benadrukt dat de stadhouderlijke recommandatie en benoemingsrechten strikt werden begrensd door het systeem van ambtenroulatie. Die roulatie moest een eerlijke zetelverdeling tussen de stemhebbende steden en ridderschappen garanderen en de stadhouder kon zo de samenstelling van de regering nooit volledig naar zijn hand zetten. Binnen die grenzen deed hij er echter alles aan om zijn vertrouwelingen naar voren te schuiven in de lokale, provinciale en generaliteitsregeringen. Politieke loyaliteit was daarbij van groter belang dan vakkundigheid. Deze vertrouwelingen ontvingen vervolgens uitgebreide instructies over hoe zij de besluitvorming in de door de stadhouder gewenste richting moesten 'dirigeren'.

De landgraaf had deze politieke drijfveer niet. Het staatsbestel was ondergeschikt aan zijn gezag en hij kon de geheime raad en bureaucratie naar eigen inzicht inrichten. Hofdienaren moesten in de bureaucratie concurreren met hun burgerlijke en recent geadelde collega's. Bovendien hechtten de landgraven steeds meer waarde aan het universitaire opleidingsniveau van bureaucraten (iets dat op gespannen voet stond met het adelsethos aan het hof). Sollicitanten werden vooraf getoetst op hun inhoudelijke kennis en vaardigheden en promotie was vervolgens afhankelijk van competenties en het aantal dienstjaren. Net als hun collega's hadden adellijke beampten die ook een hoffunctie bekleedden jaren nodig om de bureaucratische carrièreladder te beklimmen en slechts weinigen van hen bereikten ambtelijke topposities. Daarnaast nam ook de verwevenheid tussen de hofhouding en de ministers in de geheime raad onder Wilhelm IX sterk af. Enkele hoffunctionarissen hadden nog een belangrijke rol in het landsbestuur, maar een geleidelijke verschuiving van het politieke zwaartepunt van de hofhouding naar de bureaucratische en ministeriële top was ontegenzeggelijk. Deze gedeeltelijke depolitisering van het hof in Hessen-Kassel staat in schril contrast met de politisering daarvan in de Republiek. Onder het erfstadhouderschap werd de hofadel

Samenvatting

een drijvende kracht achter het besluitvormingsproces, al was de greep van de stadhouder nooit sterk genoeg om dat volledig te kunnen beheersen en bleef het hopeloos ingewikkeld om alle zeven provincies op één lijn te krijgen. Juist die beperkingen maakten het hof voor de stadhouder zo essentieel.